

Двігун А.О.,

доктор економічних наук, професор,
головний консультант сектору регіональних стратегій,
центру регіональних досліджень
Національний інститут стратегічних досліджень

Dvihun Alla,

Doctor of Economic Sciences, professor,
Chief consultant Sector of Regional Strategies Center for Regional Studies
The National Institute for Strategic Studies

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЙОГО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ

Двігун А.О. Інвестиційний шлях розвитку вітчизняного аграрного сектору як результат трансформації його інституціонального механізму. В статті досліджено, що інституціональний механізм впливає на взаємозв'язки суб'єктів господарювання з природним середовищем та формує характер інституціональних змін у сфері використання природних ресурсів. У процесі забезпечення якісних перетворень у системі управління аграрним сектором інституційні зміни мають першочергове значення. Інституційне середовище та соціально-економічні та екологічні інтереси суб'єктів господарювання знаходяться у прямій залежності. Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні. Складові інституційного середовища визначають пріоритети в рамках триєдиної системи соціально-економічних, законодавчих або політичних інституцій формального змісту та неформальних ідеологічних інституцій, до яких відносяться у т.ч. інструментарій бюджетно-податкового і грошово-кредитного регулювання динаміки економічного розвитку країни, інструментарій фондового ринку та ін.

Ключові слова: інвестиції, аграрний сектор, інституції, фінанси, державна підтримка.

Двигун А.А. Инвестиционный путь развития отечественного аграрного сектора как результат трансформации его институционального механизма. В статье исследовано, что институциональный механизм влияет на взаимосвязи субъектов хозяйствования с природной средой и формирует характер институциональных изменений в сфере использования природных ресурсов. В процессе обеспечения качественных преобразований в системе управления аграрным сектором институциональные изменения имеют первостепенное значение. Институциональная среда и социально-экономические и экологические интересы субъектов хозяйствования находятся в прямой зависимости. Формирование системы институционального обеспечения развития аграрных предприятий предусматривает упорядоченную совокупность формальных и неформальных институтов, определяющих и регулирующих его территориальные, социальные, производственно-экономические. Составляющие институциональной среды определяют приоритеты в рамках триединой системы социально-экономических, законодательных или политических институтов формального содержания и неформальных идеологических институтов, к которым относятся в т.ч. инструментарий бюджетно-налогового и денежно-кредитного регулирования динамики экономического развития страны, инструментарий фондового рынка и др.

Ключевые слова: инвестиции, аграрный сектор, институты, финансы, государственная поддержка.

Dvihun Alla. Investment path of development of the domestic agricultural sector as a result of transformation of its institutional mechanism. The article examines that the institutional mechanism affects the relationship of economic entities with the natural environment and shapes the nature of institutional changes in the use of natural resources. In the process of ensuring qualitative transformations in the management system of the agricultural sector, institutional changes are of paramount importance. The institutional environment and the social and economic and environmental interests of economic entities are directly dependent. The formation of a system of institutional support for the development of agricultural enterprises involves an orderly set of formal and informal institutions that define and regulate its territorial, social, industrial and economic. The components of the institutional environment determine the priorities within the triune system of socio-economic, legislative or political institutions of formal content and informal ideological institutions, which include, among others. Tools of budget-tax and monetary regulation of the dynamics of economic development of the country, tools of the stock market, etc. An effective policy of institutional change must ensure active economic cooperation and the realization of the interests of all its participants. At the same time, state regulation in this area is carried out by public authorities using effective

methods and modern mechanisms and their tools in order to create appropriate conditions for agribusiness. During the years of independence, no comprehensive approach has been developed to the transformation processes in the agricultural sector, in particular to the formation of an appropriate institutional mechanism for the development and support of agricultural production. Among the main problems of the agricultural sector of Ukraine are: constant shortage and unavailability of financial resources for agricultural producers, especially those who do not belong to large agricultural holdings; lack of strategic vision of priorities for agricultural sector development; promotion of extensive production with a predominance of low-cost crops; failure to pay due attention to the situation with a low level of product quality; uncontrolled concentration of resources in large integrated formations without taking into account the problems of the village.

Keywords: investments, agricultural sector, institutions, finances, state support.

Постановка проблеми. Як відомо, інституціональний механізм впливає на взаємозв'язки суб'єктів господарювання з природним середовищем та формує характер інституціональних змін у сфері використання природних ресурсів. У процесі забезпечення якісних перетворень у системі управління аграрним сектором інституційні зміни мають першочергове значення. Інституційне середовище та соціально-економічні та екологічні інтереси суб'єктів господарювання знаходяться у прямій залежності. Інституціональний механізм забезпечення розвитку аграрних підприємств є фундаментальною базою сільськогосподарського господарювання. Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання інституціонального механізму інвестицій присвячено чимало праць відомих вчених: Й. Шумпетер, П. Друкер, У. Мітчел, О. Фаворо, М. Колісник, Т. Косова та ін.

Формулювання завдання дослідження. Метою є дослідження впливу інвестицій на розвиток вітчизняного аграрного сектору як результату трансформації його інституціонального механізму.

Виклад основного матеріалу. В сучасному контексті розвитку Сучасними державної аграрної політики основним вектором визначено створення базових умов для сільськогосподарської діяльності і покращення фінансового стану аграрних виробників, приведення вітчизняного законодавства до європейських норм, урегулювання земельних відносин з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Ефективна політика інституційних змін має забезпечити активну господарську взаємодію та реалізації інтересів усіх його учасників. При цьому державне регулювання в даній сфері здійснюється органами публічної влади за допомогою дієвих методів і сучасних механізмів та їхніх інструментів з метою створення належних умов для ведення агробізнесу [1].

За роки незалежності так і не було вироблено комплексного підходу до трансформаційних процесів у аграрному секторі, зокрема щодо формування належного інституційного механізму розвитку та підтримки сільськогосподарського виробництва.

Аналіз ефективності структурних реформ, у т.ч. інституційних змін, що проводилися в аграрному секторі України протягом останніх 25 років, та їх впливу на економічний стан сільського господарства та сільгоспвиробників, виявлення недоліків ринкового

реформування агросектору дозволять оновити підходи до формування і реалізації державної політики подальшого розвитку цієї складової економіки держави, що відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні її економічної й соціальної стабільності [2].

За роки незалежності країни обсяги сільськогосподарського виробництва поки що не досягли рівня 1990 року. «Виробництво валової продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств знизлося на 15,3 %, що відбулося за рахунок падіння обсягів виробництва тваринництва (на 48,3 %)» [8]. У сільському господарстві у березні 2020 року відбулося зменшення обсягів виробництва на 5,2% («плюс» 1% у лютому 2020 року). Зважаючи на сезонний характер виробництва рослинницької продукції, з січня по травень валова продукція сільського господарства формується виключно за рахунок виробництва продукції тваринництва. Введення безпрецедентних карантинних заходів, зокрема у країнах-торгових партнерах, відобразилося на суттєвому зменшенні експорту м'яса птиці та яєць у березні місяці. введення безпрецедентних карантинних заходів, зокрема у країнах-торгових партнерах, відобразилося на суттєвому зменшенні експорту м'яса птиці та яєць у березні місяці [7].

Аграрне реформування супроводжувалося відповідним законодавчим і нормативно-правовим забезпеченням; у цьому процесі доцільно виокремити два етапи: перший (1991-1999 рр.) – формування нормативно-правової бази, затягування реформ і спад виробництва, та другий (з 2000 р., після прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3.12.1999) – проведення реформ і одержання від них певних позитивних результатів. Також у 2000 р. було подолано негативну тенденцію постійного зниження виробництва валової продукції сільського господарства. При цьому, у 2013 р. вперше за часів незалежності обсяги виробництва валової продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га сільгоспугідь перевищили цей показник у 1990 р. [7; 8].

Одночасно зі зміною тренду виробництва валової продукції сільського господарства відбувається збільшення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах.

За період незалежності України значно змінилася структура посівних площ сільськогосподарських угідь. Так, якщо у 1990 р. зерновими та зернобобовими культурами було засіяно 14583 тис. га (або 45 % усієї посівної площі), технічними – 3751 тис. га (11,6 %), картоплею і овочеваштанними культурами – 2073 тис. га (6,4 %), кормовими культурами – 11999 тис. га (37 %), то у 2017 р. –

14738 тис. га (54,8 %), 8350 тис. га (31 %), 1823 тис. га (6,8 %) та 1900 тис. га (7,4 %) відповідно [8; 9].

Суттєве скорочення посівної площі кормових культур негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринництва, а збільшення площ технічних культур, передусім за рахунок високорентабельних експорторієнтованих культур (соняшнику та ріпаку), призводить до виснаження ґрунтового покриву [7].

Зміна структури посівних площ сільськогосподарських культур вплинула на показники динаміки їх виробництва. Впродовж 1995-2018 років відбулося збільшення виробництва зернових та зернобобових культур, а їх обсяги у 2011 році, 2013-2018 роках перевищили рівень 1990 р. Зменшення площ, з яких збирали урожай цукрових буряків, призвело до скорочення валових зборів цієї культури, навіть при збільшенні урожайності [10].

Загалом, орієнтація сільгоспдприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, останнім часом спостерігається недовиробництво окремих малорентабельних, трудомістких або збиткових сільськогосподарських культур, зокрема круп'яних та плодовоовочевих, що призводить до зниження пропозиції їх на ринку, появи ажіотажного попиту та стрімкого дорожчання товару.

Родючі землі – найбільш відомий та беззаперечний бренд України. З року в рік наша держава нарощує валове виробництво зернових, посилює свої позиції на міжнародному ринку. Наприклад, у 2018 році Україна посіла перше місце в світі за обсягами виробництва соняшнику та олії з нього, очолила рейтинг експортерів соняшникової олії, стала третьою за рівнем продажів на зовнішньому ринку ріпаку, четвертою – кукурудзи та ячменю, і п'ятою – пшениці. Такі результати на світовій арені є наслідком змін всередині

сектору [9]. Інформація щодо посівних площ протягом 1990-2018 рр. наведена на рисунку 1.

Половина посівних площ зайнята під зерновими та зернобобовими культурами. Майже втричі збільшились площі під технічними культурами. У більш як чотири рази виросли посіви кукурудзи та соняшнику, у 12 раз – ріпаку.

З 2000 р. збільшується частка удобрених міндобривами площ від загальної площі посіву та норма внесення поживної речовини на гектар.

Водночас скорочується частка удобреної площі органікою від загальної площі посіву та зменшується норма внесення органіки на гектар (рис. 2).

Слід відмітити зростаючу урожайність основних сільськогосподарських культур. Зокрема, урожайність зернових та зернобобових культур у 2017 р. зросла на 17,1 %, цукрових буряків – на 58,1 %, соняшнику – на 36,7 %, картоплі – на 38,2 %, овочів – на 38,3 %, плодів та ягід – у 2,4 рази порівняно з 1990 р. [7].

При цьому, «починаючи з 2011 р. врожайність основних сільськогосподарських культур перевищує рівень не тільки 2000 р., а й 1990 р. (за виключенням вкрай несприятливого, з точки зору природно-кліматичних умов для вирощування зернових і зернобобових культур, 2012 р.). За період проведення аграрної реформи значно погіршився стан тваринницької галузі. Зокрема, суттєво знизилася поголів'я худоби: великої рогатої худоби – в 6,5 рази, корів – в 3,8 рази, свиней – 2,7 рази, овець та кіз – в 6,5 рази» [8].

Після початку карантину в Україні запровадили жорсткі обмеження щодо експорту зернових, однак з огляду на те, що «внутрішнє споживання зернових становить лише 29%, таке рішення є не вигідним не лише для представників ринку, а й для держбюджету, бо аграрний експорт щороку приносить близько 40% усіх валютних надходжень у країну. У 2019 році за рахунок експорту зернових бюджет отримав близько \$9,6 млрд.» [10].

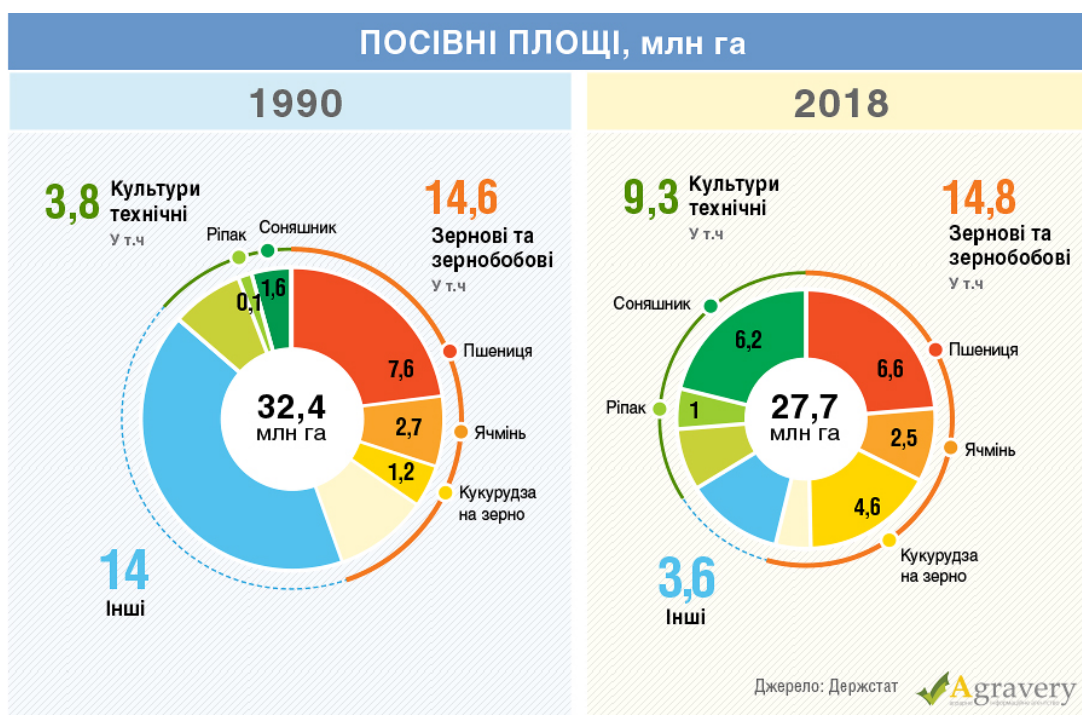

Рис. 1. Інформація щодо посівних площ протягом 1990–2018 рр.

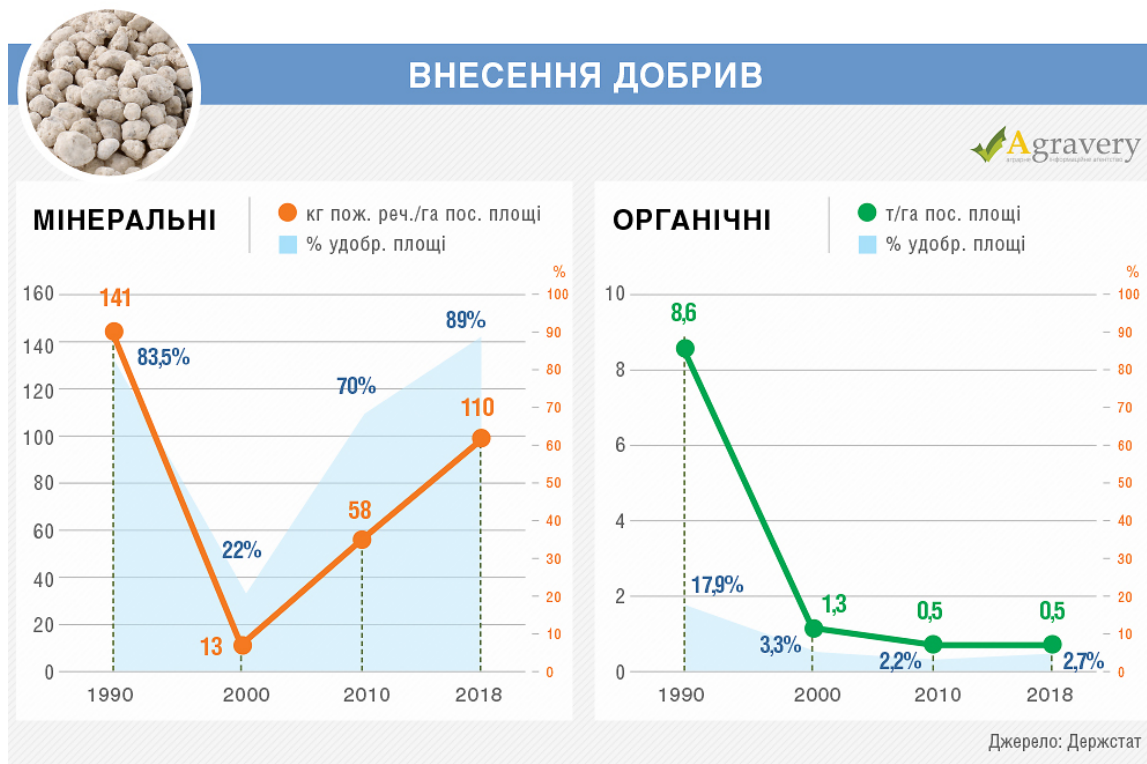

Рис. 2. Статистика внесення добрив

І лише поголів'я птиці після періоду його різкого зменшення у 1990-2000 рр. у подальшому демонструвало позитивну тенденцію зростання і у 2017 р. лише на 17,1 % поступалося рівню 1990 р. (203986,2 тис. гол. проти 246104,2 тис. гол.). І це логічно, адже галузь має швидкий термін обігу капіталу та одержувала потужну бюджетну підтримку, особливо протягом 2006-2009 рр. (період дії тваринницьких бюджетних дотацій) [9].

Скорочення поголів'я худоби та птиці призвело до зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Так, значно скоротилося виробництво: м'яса (у забійній вазі) у 2017 р. порівняно з 1990 р. – у 1,9 рази, яловичини та телятини – у 5,2 рази, свинини – 2,1 рази, баранини та козлятини – у 3,3 рази, кролятини – у 2,3 рази, конини – 1,4 рази, молока – у 2,3 рази, вовни – у понад 13 разів.

Водночас, спостерігається нарощування виробництва продукції птахівництва. Так, у 2017 р., порівняно з 1990 р., виробництво м'яса птиці зросло на 435,3 тис. тонн або в 1,6 рази, виробництво яєць – на 496,2 млн шт.

В умовах безгрошів'я та зменшення поголів'я в тваринництві спостерігається вкрай низький середньорічний темп зростання виробництва за 10 років на рівні 0,4%. Для порівняння, у рослинництві темп зростання становить 4,8%.

До того ж темпи надходження капітальних інвестицій у сільському, лісовому та рибному господарстві зменшилися на 10%, окремо надходження у тваринництво зменшилися на 9,8% [8].

Скоротилося з 2015 року поголів'я ВРХ – на 19,7%, це на 3,4 млн голів, чисельність дійних корів зменшилась на 20,2%. Чималої шкоди свинарству завдала АЧС. Поголів'я з 2015 р. зменшилося на 19%, це на

1,3 млн голів. За обсягами виробництва молока галузь у 2019 році досягла історичного мінімуму.

На рисунку 3 наведено проблеми галузі тваринництва [10].

Для розвитку галузей сільського господарства, які перебувають у найбільш поганому стані передбачено інвестиції в основні та оборотні засоби, а також у племінні та генетичні ресурси.

Необхідність залучення інвестицій в основні засоби оцінюють на рівні 1200 млн. грн. на рік. Сюди входить відшкодування близько третини вартості будівництва, та 50 млн. грн. на одну особу, яка займається тваринництвом. Це може потенційно збільшити поголів'я свиней на 18%, ВРХ на 11%, та на 5% виробництво молока [10].

Необхідність залучення інвестицій у оборотні засоби оцінюють на рівні 1900 млн. грн. на рік. Це дотації на одну голову ВРХ на рівні 2500-5000 грн. Як наслідок, такі вкладення можуть послужити збереженню маточного стада 430 тис. корів, наростити 14% поголів'я щороку та збільшити на 45% частку молока. У генетичні та племінні ресурси інвестування 250 млн. грн. на рік може забезпечити приріст худоби на 15% на добу [8;10].

Структура виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств з початку земельної реформи змістилася у бік господарств населення (у 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробили 70,4 % валової продукції сільського господарства, а господарства населення – 29,6 %, то у 2017 – 55,3 % і 44,7 % відповідно) [7;10].

Аграрна реформа започаткувала розвиток фермерства в Україні. Нині фермерські господарства є переважною організаційно-правовою формою господарювання на селі. У 2014 році, враховуючи окуповані наразі території кількість фермерських господарств стано-

Рис. 3. Проблеми галузі тваринництва

вила 49,11 тис. Згодом в Україні спостерігалось різке їхнє зменшення у 2015 році до 43,31 тис. Проте, надалі кожного наступного року кількість фермерських господарств зростала, зокрема: у 2016 році – до 43,897 тис., у 2017 році – до 44,583 тис., у 2018 році – до 45,280 тис. У 2019 році кількість фермерських господарств збільшилася на 2,5%, порівняно із 2018 роком – 46,05 тис. За даними Державної служби статистики України станом на 01.04.2020 р., в Україні налічується 47,22 тис. фермерських господарств, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя [8].

У цілому, реформування аграрного сектору сприяло розвитку багатокладності виробництва на селі на основі поєднання нових сільгоспідприємств та інших форм господарювання ринкового типу, побудованих на основі приватної власності на землю та майно, забезпечило можливість функціонування індивідуальної, сімейної і колективної форм організації праці. Крім того, аграрна галузь як важливий складник вітчизняної економіки навіть за нинішніх складних умов (військових дій на сході країни та неминучого в цьому зв'язку економічного спаду) має значний потенціал зростання, який ще більше розкриватиметься в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [7; 9].

Водночас, необхідно констатувати, що протягом останніх років в аграрному секторі сформувалася модель сировинного характеру, яка не відповідає ані внутрішнім потребам населення у якісних, безпечних і доступних продуктах харчування, ані тенденціям світового продовольчого ринку (де постійно зростає попит і ціна на продукцію тваринництва й готову продукцію харчової промисловості, натомість ціни на зернові та зернобобові культури знижуються), надмірно високими тем-

пами зростає техногенне навантаження на екологічні системи, посилюється деформація галузевої та продуктової структури виробництва, відбувається витіснення селян до низькодохідного неформального сектору економіки. Останнє стало однією з причин сільської бідності та деградації людського капіталу [7; 8].

Серед головних проблем аграрного сектору України особливо можна виділити: постійний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників, особливо тих, що не належать до великих агрохолдингів; відсутність стратегічного бачення пріоритетів розвитку аграрного сектору; сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур; не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції; безконтрольна концентрація ресурсів у великих інтегрованих формуваннях без врахування проблем села. З поширенням агрохолдингів, орієнтованих на експорт сільськогосподарської продукції, пов'язана ще одна особливість аграрного ринку України – нерівномірність формування і розвитку інститутів і організацій інфраструктури аграрного ринку, фактична відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до втрати частини доходів. Цілком закономерно, що в умовах диктату трейдерів і відсутності або неефективності державного регулювання ринку розвиваються переважно інфраструктурні елементи, пов'язані з експортом продукції. Але не менш важливим є розвиток інфраструктури, що забезпечує вихід рядового товаровиробника – фермера, сільгоспідприємства, селянського господарства на ринок. Біржі, агроторгові дома і збутові кооперативи поки що не змогли зайняти більш менш помітного місця на цьому кон-

курентному ринку. Їхнє місце займають переважно або посередники, або регіональні представництва експортних компаній. Не рівномірний розвиток інфраструктури аграрного ринку зумовлює низьку його ефективність. Втім, процес формування і розвитку формальних і неформальних ринкових інститутів триває, і в рамках цього процесу вдосконалюються механізми державного регулювання аграрного ринку, спрямовані на підвищення його результативності [10].

Хронічними проблемами у вітчизняному аграрному секторі можна визначити наступні.

Перебування капіталу землі поза економічним оборотом. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструють готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, але лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису. Перманентне продовження мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь унеможливує повноцінне використання фінансових інструментів залучення інвестицій через кредитний механізм, оскільки іпотека дозволяє здійснювати відчуження заставного майна (земельної ділянки), що неможливо здійснити при оренді [8].

Екологічна незбалансованість сільськогосподарського землекористування. Нині в Україні понад третини сільськогосподарських угідь піддані згубній дії ерозійних процесів. На значних територіях меліоративні системи припинили свою дію, але ці землі й досі вважаються зрошуваними або осушеними. Певна частина площ продуктивних угідь втратила економічну родючість: засолена, заболочена, заросла лісом [7].

Низька фінансова спроможність сільгосппідприємств та скорочення поголів'я тварин унеможливають виробництво сільськогосподарських культур на бездефіцитній для балансу гумусу основі. Недостатнє внесення органічних добрив, переважання у структурі мінеральних добрив азотних добрив призводять до порушення співвідношення поживних речовин у ґрунті, їх підкислення та погіршення якості вробленої продукції через підвищений вміст у ній нітратів. Високе техногенне та антропогенне навантаження на ґрунти, монокультурне землеробство, яке посилюється дією природних чинників, в підсумку призводять до погіршення якісного стану ґрунту [10].

Неефективне використання потенціалу українських земель. Українські землі мають багатий природний ресурсний потенціал: за показником забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення (90 га на 100 осіб) Україна поступається лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за забезпеченістю ріллею – лише Канаді та Росії); 56 % вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній [8].

Високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн га (93,8 % загальної площі орних земель). Водночас, на сьогодні цей потенціал використовується недостатньо, і у результаті низької ефективності сільськогосподарського землекористування Україна за показником урожайності основних культур значно поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції. Так, якщо в Україні урожайність пшениці у 2014 р. становила 40,1 ц/га, ячменю – 30,1 ц/га, цукрових буряків – 476,5 ц/га, картоплі – 176,4 ц/га,

то у Франції – 73,6, 66,5, 924,3 та 479,4 ц/га; Великобританії – 85,9, 64,0, 726,7 та 300,9 ц/га; Німеччині – 86,3, 73,5, 798,6 та 474,2 ц/га; Нідерландах – 91,7, 71,3, 908,4 та 456,6 ц/га відповідно [10].

Неефективне використання земель обумовлене, насамперед, незадовільним станом матеріально-технічного забезпечення сільгоспвиробників. Так, за оцінками експертів, середньогалузевий рівень фондооснащеності 1 га сільгоспугідь в Україні останніми роками став у 3-7 разів нижчим порівняно з розвинутими країнами світу. Разом з цим, спостерігається масове спрощення технологій, особливо у рослинництві, де часто виконується обмежений обсяг найнеобхідніших агротехнічних заходів – поверхневий обробіток ґрунту при сівбі і збиранні врожаю [8; 10]. Натомість технології біологізації та ресурсозбереження як ефективні напрями виробництва екологічно чистої сільгосппродукції з мінімальним застосуванням антропогенних засобів інтенсивного впливу на агроекологічні системи, які передбачають раціональне застосування систем обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнічних заходів, що забезпечують найменші витрати матеріально-технічних засобів і праці, не набули широкого розповсюдження в Україні.

Збереження незбалансованості у виробництві окремих видів сільгосппродукції. Зосередження трудомісткого виробництва в особистих селянських господарствах, не спроможних забезпечувати потреби ринку високісними стандартизованими товарами, формує загрозу погіршення забезпечення населення продовольством.

Водночас, великі аграрні формування (агрохолдинги) спеціалізуються на вирощуванні експортоорієнтованих, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, що часто-густо супроводжується недотриманням ними вимог раціонального землекористування, порушенням сівозмін та нехтуванням заходів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення. Це негативно впливає на екологічний стан сільгоспугідь, призводить до виснаження ґрунтів, зниження якісних показників сільськогосподарських земель [9].

Характерною особливістю функціонування аграрного ринку в Україні є невелика ємність первинного ринку реалізації сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку – посередництва. Так, якщо у 2000р. сільськогосподарські підприємства реалізовували переробним підприємствам 21 % продукції, то у 2016 р. – лише 12 %. Частка продукції, що реалізується на ринку, скоротилась за аналізований період з 37 % до 5 %. За іншими напрямками у 2000 р. було реалізовано 19 % продукції, а у 2016 р. – 80 % [10].

Отже, протягом років відбувається посилення негативної тенденції щодо спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін, що призводить до значних фінансових втрат виробників.

За таких умов важливим інструментом регулювання аграрного ринку має бути розвиток інституцій реалізації сільськогосподарської продукції (оптових ринків, аграрних бірж, агроторгових домів, обслуговуючих кооперативів, виставок, ярмарків тощо), функціонування яких забезпечує вільний прозорий рух аграрної продукції. Сучасний стан їх розвитку в цілому

дозволяє здійснювати торговельно-обмінні операції між виробниками сільгосппродукції та її споживачами, водночас, діяльності цих інституцій притаманна низка вад, а саме [8; 10]:

- недосконалість функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції, на яких, крім оптових партій, можна придбати продукцію вроздріб. Нині оптові ринки – це, насамперед, організовані майданчики для реалізації сільгосппродукції виробниками, які не завжди забезпечують формування оптової ціни;

- недосконалість функціонування організованого біржового ринку сільськогосподарської продукції (який останніми роками виконував переважно функції реєстратора зовнішньоекономічних контрактів), нерозвиненість хеджування, а також форвардної та ф'ючерсної біржової торгівлі, що не сприяє формуванню довгострокових планів розвитку сільгоспідприємств в частині гарантування одержання прийнятної виручки від реалізації продукції;

- відсутність налагодженого постійного каналу реалізації продукції для більшості сільгоспідприємств, що призводить до ускладнення процесу планування й управління збутовою політикою підприємства;

- недостатній рівень технічного супроводження лабораторіями з контролю за якістю продукції при її реалізації на ярмарках сільськогосподарської продукції, внаслідок чого споживачі можуть придбати неперевірені, небезпечні для здоров'я продукти харчування;

- недосконалість роботи агроторгових домів, які у переважній більшості є дрібноторговими посередниками, що не сприяє раціоналізації каналів просування продукції від товаровиробників до споживачів.

Одним із ключових інструментів регулювання аграрного ринку є система цін та ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Основні засади цінової політики та здійснення державного регулювання, контролю (нагляду) й спостереження у сфері ціноутворення здійснюються відповідно до Законів України «Про ціни і ціноутворення», «Про державну підтримку сільськогосподарства України», а також Господарського кодексу України. Відповідно ст. 3 Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни, а також застосовуючи інші заходи, при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції. У системі державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію важливе значення належить Аграрному фонду – державній спеціалізованій установі, уповноваженій КМУ провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України, що створена 06.07.2005 р. відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України». З 2012 р. Аграрний фонд почав широко використовувати практику товарних інтервенцій борошном, виробленим із зерна державних запасів. Реалізація борошна відбувалась за фіксованими цінами в межах заявок обласних державних адміністрацій виключно хлібопекарським підприємствам для виробництва хліба соціальних сортів.

У цілому, процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію на аграрному ринку притаманна низка проблемних питань, основними серед яких є [8; 9]:

- постійне недофінансування і замалі обсяги закупівель Аграрним фондом, що призводить до неможливості забезпечувати державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, яка є об'єктом державного цінового регулювання.

- диспаритет цін на продукцію сільського господарства і промислові товари, що споживаються сільським господарством. Існування чіткого механізму регламентації процесу державного цінового регулювання на окремі види сільськогосподарської продукції та відсутність такого щодо промислових товарів, які споживаються у процесі сільськогосподарського виробництва, призводить до зростання собівартості та зниження прибутковості аграрного бізнесу. Запровадження інструментарію еквівалентної ціни, дозволить забезпечити об'єктивні співвідношення у цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію, створити умови еквівалентності міжгалузевого обміну, підвищити мотивацію виробничої діяльності;

Відповідно до Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів члени СОТ повинні базувати свої санітарні чи фітосанітарні заходи на міжнародних стандартах, інструкціях чи рекомендаціях, якими у забезпеченні безпеки продуктів харчування визнано стандарти, інструкції та рекомендації, встановлені міжнародною комісією ФАО / ВООЗ Codex Alimentarius. Правові та організаційні засади стандартизації продуктів харчування як складової технічного регулювання в Україні регламентуються Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію», а також Законами України «Про стандартизацію», «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності». У своїй практичній діяльності підприємства України працюють в рамках систем стандартизації ISO, EN, Codex Alimentarius та інших галузевих міжнародних організацій. Також підприємства продовжують використовувати понад 16 тис. стандартів колишнього Радянського Союзу (ДСТУ), розроблених до 1992 р., в яких основна увага зосереджена на занадто детальному контролі готової продукції, замість контролю процесів виробництва. Ці стандарти містять технічні характеристики, які відповідають рівню науково-технічних досягнень минулого століття, що не сприяє впровадженню нової продукції, матеріалів, технологій і інновацій у виробництво товарів з новими споживчими властивостями і суттєво ускладнює вихід вітчизняної продукції на світові ринки [10].

Співробітництво між України з ЄС охоплює, серед іншого, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості. З цією метою в українське законодавство необхідно імплементувати вимоги директив та регламентів ЄС стосовно сільськогосподарства та харчової промисловості, а також не менше 80 % чинних європейських стандартів [9; 10].

Новим ефективним, інструментом розвитку економіки регіонів, країни в цілому, та аграрної галузі у тому числі, є успішна реалізація проектів територіального розвитку, які здійснюються та втілюються територіальними громадами (з 2014 року в Україні триває процес децентралізації влади та реформування адміністративно-територіального устрою). Посилення спроможності громади дієвим чином впливає на суттєві характеристики якості життя – основа сталого розви-

тку громади на засадах інклюзивності, та є основою розвитку сільського господарства на рівні первинної ланки територіального устрою, а основні принципи та алгоритм імплементації реформи визначено Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, стратегічною метою розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є створення сприятливого інституціонального середовища для забез-

печення сталого розвитку галузі через задоволення суспільних інтересів. Стратегічними напрямками розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі є інституціональне забезпечення розвитку відтворювального потенціалу, розвиток інтеграційних процесів між учасниками інституціонального середовища в аграрному секторі економіки, формування ефективної моделі взаємодії «держава – інституціональне середовище» в аграрному секторі, технологічна модернізація інституціонального середовища, стимулювання інституціонального середовища розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Колісник М.М. Механізми управління регіонального управління інвестиційною діяльністю : авторефер. дис. к. держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2008. 20 с.
2. Косова Т.Д. Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. НАГ України. Донецьк : Ін-т економіки промисловості, 2004. 269 с.
3. Митчелл У. Экономические циклы: проблема и ее постановка. М. Л., 1930.
4. Фаворо О. Внутренние и внешние рынки. Вопросы экономики. 1997. № 10. С. 90–103.
5. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. А. Шумпетер ; пер. с нем. Москва : Прогресс, 1982. 455 с.
6. Drucher P. Americans Next Twenty years. N.-Y., 1957. P. 36.
7. Інформаційне агентство «Українські національні новини». URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1868798-u-berezni-obsyagi-virobnitstva-u-silskomu-gospodarstvi-zmenschilis-na-5-2> (дата звернення: 11.07.2020)
8. Аграрне інформаційне агенство «Agravery». URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-narahovuetsa-472-tis-fermerskih-gospodarstv#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%202020,%D0%A1%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F> (дата звернення: 11.07.2020)
9. Аграрне інформаційне агенство «Agravery». URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/geografia-vrozajnist-plosi-ak-zminilos-virosuvanna-topovih-kultur-za-roki-nezaleznosti> (дата звернення: 15.07.2020).
10. Agropolit.com. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/736-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (дата звернення: 21.07.2020).

References:

1. Kolisnyk, M.M. (2008). Mekhanizm upravlinnia rehionalnoho upravlinnia investytsiino iudialnistiu [Management mechanisms of regional investment management] (PhD Thesis). Kharkiv, 20 p.
2. Kosova, T.D. (2004). Stanovlennia instytutsionalnykh investoriv v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia [Formation of institutional investors in Ukraine: problems of theory and practice: monograph]. NAH Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti. Donetsk, 269 p.
3. Mitchell U. (1930). Ekonomicheskie tsikly: problema i eepostanovka [Economic cycles: the problem and its formulation]. Moskva.
4. Favoro O. (1997). Vnutrennie i vneshnierynki [Domestic and foreign markets]. Voprosy ekonomiki, vol. 10, pp. 90–103.
5. Shumpeter, Y. A. (1982). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury [Economic development theory: a study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the business cycle]. Moskva: Progress, 455 p.
6. Drucher P. (1957). Americans Next Twenty years. N.-Y., p. 36.
7. Informatsiyne ahentstvo «Ukrayins kinatsional ninovyny» [Ukrainian National News Agency]. Available at: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1868798-u-berezni-obsyagi-virobnitstva-u-silskomu-gospodarstvi-zmenschilis-na-5-2> (accessed July 11, 2020).
8. Ahrarne informatsiyne ahenstvo «Agravery» [Agravery Information Agency]. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-narahovuetsa-472-tis-fermerskih-gospodarstv#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%202020,%D0%A1%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F> (accessed July 11, 2020).
9. Ahrarne informatsiyne ahenstvo «Agravery» [Agravery Information Agency]. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/geografia-vrozajnist-plosi-ak-zminilos-virosuvanna-topovih-kultur-za-roki-nezaleznosti> (accessed July 15, 2020).
10. Agropolit.com. Available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/36-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (accessed July 21, 2020).